

REFERÁTUMOK

IGAZ LEVENTE

„...A király maga is csodálkozik azon, hogy ő, a győztes, legyőzötté vált...”

Gondolatok egy kevésbé ismert, győztes csata évfordulója kapcsán

910. június 12-én a magyarok győztes csatát vívtak Augsburg városa mellett, a német területek szívében. Írásunk az „első Lech-mezei ütközet” néven is ismert esemény ezerszázadik évfordulója alkalmából idézi fel kevésbé ismert, győztes csatáink e korai példáját. A jelentős katonai eseményre való emlékezés mellett szeretnénk felhívni a figyelmet X. századi hadtörténelmünk néhány, az augsburgi diadal kapcsán is felvethető kérdésére.

„Augsburgi csata” elnevezésen még a korai magyar történelemben járatosabbaknak is elsősorban X. századi históriánk „sorsfordító” ütközete jut eszébe. A nyugati irányba indított magyar hadjáratok végét jelző 955. évi esemény jelentőségét nem kívánjuk kétségbe vonni; az csakugyan egy korszak végét, de legalábbis annak közeledtét jelzi az utókor számára. Ugyanakkor mindjárt a bevezetésben szeretnénk hangot adni annak a véleményünknek, miszerint a X. század első felének magyar katonai akcióiról írtakat többségében továbbra is egyfajta negatív hangvételű értékelés jellemzi a hazai szakirodalomban.¹ A Kárpát-medencében töltött első magyar évszázad hadtörténelmével kapcsolatban a két „döntő vereség”, Augsburg mellett Riade,² továbbra is mindent felülírni látszik, a többi hadjárat pedig lényegesen kevesebb hangsúlyt kap és így kevésbé is ismert. Ez igaz az Augsburghoz kötődő 955 előtti eseményekre, így az első Lech-mezei ütközetre is, amely szinte teljesen kiesett a köztudatból.³ A jelenséget annak a jellemzően pesszimista történelemszemléletnek a számlájára írjuk, amely lényegében történelmünk egyik korszakát tárgyalva sem volt képes túllépni a magyarság számára gyászos kimenetelű események érthetetlen túlhangsúlyozásán, illetve a mérleg másik oldalának elhallgatásán – így a magyarság szempontjából döntő X. század esetében sem.⁴

A X. század első felének megítéléséhez a mára több mint idejét múlt „kalandozások” elnevezés is hozzátesz, amellyel a 899-től 970-ig terjedő időszak támadó magyar hadjárait summázza még az újabb szakirodalom is.⁵ Ezek indítékairól és a korabeli magyar társadalomban betöltött jelentőségéről különböző nézeteket fogalmaztak meg az eddigiekben. Egységes álláspont, mint korai történetünk számos más kérdésében, itt sincs.⁶ Mára azonban lényegesen árnyaltabban szemlélhetjük őket, mint azt a – csakugyan az esetlegességre és szervezetlenségre utaló – sajnos meggyökeresedett, régi terminus sugallja. Részünkről azon a véleményen vagyunk, hogy nem szabad egyszerűen rablóhadjárattá alacsonyítani és összeszomva kezelni a magyar katonai vállalkozásokat, sőt külön lehet választani azokat, amelyeknél egyértelműen bizonyítható a portyázó-zsákmányszerző indítékon túlmutató, politikai-stratégiai szándék.⁷ Egy válságba jutott társadalom „időnyerő”, elvetélt megoldási kísérleteiként sem érdemes értelmezni őket.⁸ Már csak azért sem, mert a középkori törté-

nelem nem a magyarokhoz köthető „kalandozásai” homlokegyenest eltérő berendezkedésű – esetenként hosszú századok óta letelepült (ha úgy tetszik, „európainak” számító) – népek mindennapjaihoz is hozzátartoztak. Akár germánok (skandinávok), akár szlávok, vagy mókrok voltak is a „kivitelezők”.⁹ A X. századi magyarokéhoz leginkább hasonló életmódú, steppei eredetű népek életében pedig ugyanígy szervesen jelen voltak (Ázsia, sőt a kelet-európai síkság egyes területein egészen az újkorig). Mind a magyarok előtt Európa nyugati részéig eljutó hunok és avarok, mind a magyarok után érkező késői nomádok (besenyők, úzok, kunok-kipcsakok, végül a krími tatárok) esetében. Tudomásunk szerint a hazai kutatásban a Kijevi Ruszt és Bizáncot (továbbá esetenként Magyarországot) évszázadokon keresztül támadó besenyő, oguz és kun hadjáratokat még senki nem tette a IX–X. századi magyar vállalkozások mellé, pedig több szempontból is érdemes lenne összehasonlítani őket.¹⁰

A korabeli háborút minden résztvevő oldaláról jellemző rablás és pusztítás mellett, az esetek jelentős részében tehát valamilyen konkrét politikai szándékot is rejtettek ezek a vállalkozások. Amellett, hogy túlnyomó többségük a széttagolt korabeli Európa különböző politikai formációinak felkérésére vette kezdetét, az is kimondható, hogy jó néhány hadjárat egy nagyobb ívű katonai stratégia részét képezte. Indítékaik és irányultságuk alapján ezért kifejezetten hadtörténeti szempontból is tovább finomíthatjuk a X. századi magyar múlt értékelését.¹¹

Az első Lech-mezei ütközet kétségkívül annak a több évtizedes háborúságnak az eseménysorába illeszkedik, amelyet a legveszélyesebb és leginkább agresszív szomszédság, a német területek ellen viseltünk. E csata esetében az immár a Kárpát-medence teljes területén berendezkedő Magyar Nagyfejedelemség új hazáját, a magyar és az itt talált alávett vagy szövetségesi viszonyra kényszerített népek szállásterületeit biztosító, „megelőző hadjáratról” beszélhetünk, amelynek elsődleges célja a nyugati erők egyesülésének megakadályozása, katonai potenciáljának folyamatos lekötése volt. Ezt igazolja, hogy a Gyermek Lajos hadai felett Augsburgnál aratott győzelmet tíz nappal később egy másik, talán még nagyobb fegyvertény követte, pontosabban ismeretlen helyen, valahol a keleti-frank határvidéken. A 910. év nyarának e második csatájáról csak azt tudjuk, hogy abban a frankokat „siralmasan megverték és futásra készítették” eleink. Bóna István véleménye szerint ezzel nem kevesebbet, mint egy lehetséges seregegyesítést hiúsítottak meg, külön-külön győzve le a német területek különböző (egykori) törzsi területein összeálló hadakat.¹²

A fentiek alapján e két ütközet a 907. évi, Pozsonynál megsemmisítő vereségbe torkolló, de nem megismételhetetlen és a magyar fél által is minden bizonnyal rendkívül veszélyesnek ítélt nyugati próbálkozás további következményének, magyar részről kifejezetten egy újabb nyugati hadjáratot megakadályozó eszköznek tekinthető.¹³

A X. századi magyarságra vonatkozó latin nyelvű források többségéhez hasonlóan, a 910-es eseményekről fennmaradt korabeli, szűkszavú nekrológokból is csak a nyugati vereségek tényét, illetve annyit tudhatunk meg, hogy mindkét csatában ottmaradtak a nyugatiak tényleges katonai vezetői: Augsburgnál Gausbert gróf és Managold, az alamannok grófja, Frankföldön pedig Konradin Gebhard, Lotharingia hercege és Liudger, Ladengau grófja. Az ellenség potenciális katonai vezetőinek elpusztítása, mint előzetes szándék nem igazolható, mindenesetre összecseng a pozsonyi eseményekkel, ahol a magyarok ugyancsak megölték az ellenséges hadsereget vezető legfontosabb világi és egyházi személyeket.¹⁴

Az Augsburg melletti csatáról azonban rendelkezésünkre áll egy, a többihez képest hosszabbnak minősülő beszámoló is, amely ezért megnöveli az esemény fontosságát. A to-

vábbiakban a közeli kortárs cremonai püspök, Liutprand által ránk hagyott munka csatára vonatkozó részlete, egyéb kortárs csataleírások, továbbá a steppei hadviselés újabb hazai szakirodalmi alapján idézzük fel az első augsburgi csatát és igyekszünk felhívni a figyelmet néhány értelmezési és rekonstrukciós lehetőségre annak részleteivel kapcsolatban.¹⁵

„...Lajos király összegyűjtött seregével már Augsburgba érkezett, amely a svábok, bajorok vagyis keleti frankok határainál fekvő város, amikor az a nem várt, jobban mondván nem kívánt hír érkezett, hogy a [magyarok] népe ott van a szomszédságukban. Így hát a következő napon a Lech-folyó mentén elterülő mezőkön, amelyek a kiterjedésük folytán alkalmasak a harcra, szembe találta magát a két sereg.”

A kútfő bevezető soraiból elsőre azt a szokásos, jól ismert képletet olvashatjuk ki, miszerint az ellenséges területre érkező „portyázó” magyar csapatok villámgyors behatolása váratlanul érte a nyugati katonai-politikai vezetőket, köztük az időközben ifjúvá serdült Gyermek Lajos keleti-frank királyt. A „híriket is megelőző” sebességgel végrehajtott katonai mozdulatok közismerten fontos jellemzői a steppei nomád taktikának. Liutprand azonban két olyan információt is közöl, amely elgondolkodtató lehet. Egyrészt a keleti-frank uralkodó által összegyűjtött seregről ír, ami arra utal, hogy a nyugatiak 910-ben is tudatosan, előre készültek a magyar veszély elhárítására. Azt, hogy a fentebb említett, eleink által megakadályozott lehetséges frank–sváb seregegyesítés egy nagyobb szabású hadjárat első lépése lett volna, nem tudjuk igazolni. Ám ha csak egy, a saját területek védelmében végrehajtani szándékozott, a magyarok önbizalmát megtörő csapás volt is a terv, magyar részről akkor is indokoltnak véljük a „megelőző hadművelet” megjelölést.¹⁶ Másrészt pedig szerzőnk „nem vártról” helyesbít „nem kívántra” a magyarok felbukkanását illetően. Mindez a „meglepetésszerű támadás” képletének finomítására készíttet minket, már csak azért is, mert a nyugati ellenfeleknek a Pozsonynál dugába dőlt próbálkozásuk óta gyakorlatilag évente kellett számolniuk a magyarok támadásaival, amelyekre a tavasz beköszöntével folyamatosan számítani lehetett. A meglepetést tehát nem magában a jövetel tényében, hanem annak idő- és térbeli vonatkozásában (pontosan hol és mikor?) kell értelmezni. Ide tartozik a steppei hadviselés másik alapvető eleme, a csata helyszínének jó megválasztása – korántsem csak a védekező háború esetén, hanem – mint 910-ben is – messze az ellenség területeinek belsejében is.¹⁷ A helyszín úgy tűnik, hogy ekkor csakugyan az Augsburgtól délre, a Lech-folyó mentén elterülő, Gunzenlê nevet viselő mező.¹⁸ Itt gyülekezett az ekkor 16 esztendőssé serdült IV. (Gyermek) Lajos névleges és a fentebb említett grófok tényleges vezetésével a sváb–alamann haderő, a folyótól védett lapályon biztonságban tudva magát. Liutprand alapján a magyarok közeli, ám pontosabban nem ismert helyen történő tartózkodásának híre augusztus 9-én érte a nyugatiakat. A következő sorokból arra kell következtetnünk, hogy nem lehettek tisztában a magyar hadműveletek kezdetének időpontjával és irányával, noha Cremona püspöke kétség kívül egy más hadszínterekről is ismert, nomádokra (de az ugyancsak a keleti harci műveltséget alkalmazó muzulmánokra is) jellemző támadást írt le, amit akár visszatérő irodalmi elemként is értékelhetünk. A magunk részéről biztosra vesszük, hogy a magyarok ellenben pontosan tisztában voltak ellenfeleik hollétével. Másnap hajnalban így azután be is következhetett a meglepetés. A nomád hadviselés tipikusnak mondható eleme, egy az ellenfelek által leküzdhetetlennek ítélt folyón átkelést követő hajnali nyílzápor, amely mintegy korai „ébresztőként” érte az ellenséget.¹⁹

„Mielőtt még tehát »Aurora elhagyná Titonus sáfrányszínű ágját«, a magyarok öldöklést szomjazó s harcra áhító serege meglepte ezeket, mármint a még ástózó keresztényeket; egyeseke

ugyanis a nyílveszők hamarabb riasztottak, mint a kiáltozás, másokat pedig, akiket ágyukban döftek át, sem a lárma, sem a sebek nem ébresztettek fel, mivel előbb hagyta el őket a lélek, mint az álom. Tehát innét is, onnét is heves ütközet kezdődött [kiemelés tőlem – I. L.], *s a türkök megfordulva – mintha megfutamodnának – serényen kilőtt lövedékeikkel, azaz nyilaikkal sokakat leterítették...*”

A nyílzáporral felvert keleti frank sereg ijedelmé a fentiek alapján csak egy darabig tartott. Bizonyos idő elteltével rendezték soraikat és megkísérelték felvenni a harcot a támadókkal. Azt nem tudjuk, hogy ez mennyi időt vett igénybe, ám a „heves ütközet” megkezdődése arra utal, hogy a hajnali nyílzápor korántsem törte meg őket. Annak nem is ez volt a szerepe. Áldozatokat természetesen szedett, ám elsősorban pszichológiai hatást kell tulajdonítanunk neki, ugyanúgy ahogy a steppei hadviselés csúcsát jelentő mongol példák ezt igazolják.²⁰ A kétségtelenül hatásos, álmukban lenyilazott katonákról szóló forrásrészlet egyáltalán nem említ tömeges veszteséget, persze a meglepett harcosok közé becsapódó lövedékek, akár érték embert-állatot, akár nem, legalábbis komolyan megnehezíthették a nyugatiak hadrendbe állását, illetve a támadók visszaverését, elűzését célzó kitámadás megszervezését.

Erre valamikor – először talán még a reggeli órákban – sor is került. A magyarok ekkor vetették be az „ismeretlen könnyűlovas taktika” következő jellegzetességét, a színlelt megfutamodást, amely során a lovasíjászok a legendás hátrafelé lövés segítségével apasztották az ellenfél – nem utolsósorban pedig azok lovainak – számát. Ide a következő megjegyzések kíváncsiak. A tettetett menekülésben egy gyakran emlegetett nomád hadifogás követi az azt megelőző, az ellenséget (de legalábbis annak idegeit) felőrli másikat, a változó irányú és intenzitású nyílzáport. A színlelt visszavonulás sikeres alkalmazása azonban annak függvénye, hogy az ellenséges katonákat mennyiben tudják „magukra húzni” a steppei harcosok. Gyalogos katonák értelemszerűen nem indulhatnak lovasok üldözésére. Az ő feladatuk a pajzsaik mögötti kitarás, illetve adott esetben a soraik közé betörő lovasok elleni sikeres védekezés. Ám indokolt a kérdés, hogy a nyugatiak lovassága miért is támad ki a gyalogosokkal védett (továbbá esetleg védművekkel is biztosított) táborból vagy állásokból, a lovasíjászok legyőzésének reményében? Az egyik lehetséges és nálunk jól ismert nézet a nyugati harcosok „fegyvelmetlen harci szellemével”, illetve jobb esetben a nyílzápor említett pszichikai hatásával érvel.²¹ Azaz valami olyasmit sugall, hogy a nyugati katona „nem bírja tovább” és döntésre akarja vinni a harcot, mielőtt egy jobb helyre csapódó nyílvesző harcképtelenné nem teszi hatását, vagy saját magát. Elképzelhető, de nem teljesen meggyőző. A felvetés akkor jogos, amennyiben a nyugati hadvezetés abban bízott, hogy közelharcra kényszerítheti és így veri vissza a támadókat. De vajon mekkora esélye lehet a mozgékony steppei harcosok ellen az európai lovasoknak? Egyáltalán kínált-e ilyen lehetőséget Gunzenle mezeje, illetve a magyarok által kezdeményezett összecsapás? A 910-es eseményeket a muhi csatával nem egyszer állították már párhuzamba. Utóbbinál az egyik rekonstrukciós ötlet szerint még a többségében továbbra is keleti jellegű („könnyűfegyverzetű”) magyar lovasságnak sem volt esélye egy olyan kitörésre, amely során esetleg hátulról visszafordulva, két tűz közé szorították volna a mongol sereget.²² A Sajó mentén nem tudunk azonosítani színlelt támadást és menekülést, ott éppen IV. Béla csapatainak a szekér(táborba) visszaűzése és felőrlése tűnik a bekerítést sikerrel végrehajtó steppei ellenfél fő céljának. Augsburg mellett viszont kétséget kizáróan alkalmazásra került a tettetett megfutamodás – ott tehát a nomád taktika magyar alkalmazói ezt találták megfelelő módszernek ellenfeleik megtörésére. Ezt azonban a terepviszonyok, a seregek létszáma és más kérdések dönthették el, s nem az, hogy ez a hadicsel

újdonság volt a nyugatiak számára. A színlelt támadás, illetve az ugyanilyen menekülés, mint taktikai elem ugyanis korántsem volt ismeretlen Európában.²³ Továbbá a keleti hadművészet ekkorra már több száz éve jelen volt Európában, újra és újra felbukkanva a kontinens különböző területein. A nyugatiak katonai vezetésének emellett pedig 910-ben kifejezetten a magyarokkal szembeni harcról is évtizedes tapasztalata lehetett már.²⁴

Liutprand alapján nagyon is valószínűnek tartjuk, hogy a (megerősített) táborukban meglepett nyugatiak – nagyon helyesen – az elsáncolás mellett döntöttek és nem igyekeztek a támadásra azonnali támadással válaszolni. A magyaroknak viszont, amennyiben csak ugyan a nyugati sereg megsemmisítése volt a céljuk, előbb-utóbb ki kellett provokálniuk az ellencsapást. Magunk azon a véleményen vagyunk, s ezt Cremona püspökének soraival is alátámaszthatónak véljük, hogy a steppei harcosoknak a nyílzápornál „komolyabb érvekre” volt szükségük ahhoz, hogy felbomlasszák ellenségeik védekező pozíciót felvett sorait. Magyarul: támadásra késztesék a nyugati „nehézlovasokat”. A nyugati lovasság nálunk továbbra is általánosan elterjedt, általában pontosítás nélkül alkalmazott „nehézfegyverzetű”, illetve a keletiek „könnyűfegyverzetű” jelzőjét a magunk részéről is erős fenntartásokkal kezeljük.²⁵ Elsősorban azért, mert álláspontunk szerint a „kitámadásra” leginkább egy komoly „betámadás” vehette rá a nyugatiakat. Ez volt a feladata a martaléknak, azaz annak a seregrésznek, amelyik a nyugatiak sorai közé behatolva „elhitette” azokkal, hogy győztes helyzetben vannak. Ez a betörés pedig egyszerűen nem hajtható végre megfelelő, közelharcra alkalmas támadó- és védőfegyverzet (többek között valamilyen „keleti típusú” vértzet) nélkül.²⁶ Ezért is tarthatatlan a Magyarországon széles körben elterjedt, „közelharcra alkalmatlan”, csupán az íjászatban jártas, „könnyűfegyverzetű” nomád lovas képe képzelete. Az „*innét is, onnét is heves ütközet kezdődött, s a türkök megfordulva – mintha megfutamodnának – serényen kilőtt lövedékeikkel, azaz nyilaikkal sokakat leterítették...*” szövegrészletet erre a martalékra értendő, amelyik csakugyan keményen becsap a nyugati állások közé, és a közelharctól egyáltalán nem idegenkedve kísérel meg minél több ellenséges harcost maga után csalogatni, a zömtől leválasztva. Ezután pedig – korántsem csak a legendássá vált hátrafelé nyilazás mesteri alkalmazásával – egyenként, vagy kisebb csoportokban semmisíti meg e leszakadókat.

Az ugyancsak elterjedt vélemény, miszerint a magyarok könnyebb fegyverzetük miatt kerültek a közelharcot, semmiképp nem húzható rá általánosságként a X. századi magyar harcászatra, még ha bizonyos források elsőre ezt sugallják is.²⁷ A nyugatiaknak tulajdonított „fejlettebb fegyverzet”, elsősorban is az eltérő, „keleti stílusban” és technikával használt steppei vágó-, szűrő- és ütőfegyvereknek jobban ellenálló sodronying, vagy pikkelypáncél (alatta pedig a nélkülözhetetlen *gambeson*²⁸) korántsem volt minden nyugati katona számára elérhető. A bizonyosan tehető, tehát feltehetőleg talpig a fenti védőeszközökbe öltözött harci vezetők halála ékes bizonyítéka annak, hogy a steppei „könnyűlovasok” értették a módját, miként lehet ezek ellen is sikeresen harcolni.²⁹ Csatát nyerni ugyanis kizárólag nyílharccal nem lehet, annak végső eszköze a közelharc, X. századi magyar–nyugati viszonylatban is. Úgy, ahogyan az a szöveg további részéből is kiderül:

„A leszálló nap már hét órát jelzett, és a hadiszerencse Lajos seregének kedvezett, midőn a felettébb ravasz türkök – szemtől szembe csapdát készítve – futást színleltek. Amikor a királynak cselre nem gondoló népe igen nagy lendülettel üldözni kezdte őket, a lesben állók, akiket legyőzöttnek vélték, minden oldalról rájuk törtek, és legyilkolták a magukat győztesnek tartó keresztényeket. [kiemelés tőlem – I. L.] A király maga is elcsodálkozott azon, hogy győztesből legyőzötté vált, és a nem sejtett csapás így még súlyosabban érintette. Az ember láthatta, hogy a cserjéseket és

a mezőket szanaszét hullák borították, a patakok és a folyók vizét vér festette vörösre: még a lovak nyerítése és a kürtök harsogása is rémítő hatással volt ekkor a menekülőkre, az üldözőket viszont egyre inkább buzdította.”

A forrás utolsó sora szerint csaknem napszálltaig tartott tehát a nyugati haderő felőrlése, majd teljes legyőzése. Nem tudjuk, hogy miért várt a magyar hadvezetés az ezt ismeretlen időpontban követő martalék (esetleg többszöri) betámadása, illetve a krónikás szerint este hét órára tehető döntő mozzanat, a keleti-frank sereg teljes megsemmisítése között. A válasz, amennyiben a cremonai püspök sorait hitelt érdemlőnek tételezzük fel, sajnos nem adható meg. Csak az a feltételezésünk kerülhet ide, miszerint 910-ben a magyarok korántsem arattak „könnyű győzelmet” Augsburgnál. Ha elfogadjuk forrásunknak a csata kezdetére és végére vonatkozó időhatárait, akkor az is feltételezhető, hogy eleinknek hosszú órákon át kellett a felőrlő harcmodor (nyílzápor) és a színlelt támadás és megfutamodás taktikáját változtatniuk. Ezzel korántsem csak Augsburgnál járhattak így a magyar hadak. Hasonló időszükséglet olvasható ki a 934. évi közös magyar–besenyő haditett alkalmával is a Balkánon. Ott sem néhány pillanat műve volt a megfelelő időpont kivárása, s a megfelelő taktikai helyzet elérése, ami azután a steppei harci műveltség elemeinek eredményes alkalmazásával sikerre vitte az akciót. Mindkét helyen egy vesztes, vagy annak vélt pozícióból fordul meg a „hadiszerencse”, a balkáni példa esetében nem is ugyanazon a napon. Ennek magyarázata talán az lehet, hogy a magyar–besenyő sereg egy a steppei harcmodorról származásánál fogva alighanem alaposabb ismeretekkel bíró bizánci haderővel kerül szembe: keresztény hitre tért szíriai arabokkal.³⁰ Ugyanígy csak feltételezés lehet, hogy a nyugati hadvezetés egyszerűen nem óhajtotta tovább húzni a döntés kérdését, ezért határozott a kitámadásról, az újabb, a katonákat mindenképpen megterhelő éjszaka (és hajnal) beköszönté előtt. Az, hogy a magyarok esetleg éppen erre a lélektani pillanatra építettek, véleményünk szerint lehetséges, de szintén nem támasztható alá. Kérdés, mi lett volna eleink harci vezetőinek a lépése, ha ellenfeleik a nap végén sem hagyják el állásaikat a győzelem reményében. Hiszen van példa a X. századi magyar katonai akciók történetéből arra, hogy a támadók taktikát változtatva érik el a győzelmet, vagy éppen kerülik el a nagyobb vereséget.³¹

A lehetséges „más válaszok” alkalmazására 910. június 12-én nem volt szükség: a hosszú nyári nap utóján végül megkezdődött utolsó nyugati támadás teljes vereséggel végződött, a Keleti Frank Királyság serege felbomlott, vezetői (vagy ekkor, vagy már korábban) elesetek. A magyar harci kürtök hangjától is pánikba esett nyugati harcosok életben maradt része csak a futásban keresetett bizonytalan menedéket a győztesek elől, akik, ugyancsak a steppei hadviselés dokumentált ismérvei szerint, ekkor aligha kímélték a kezeik közé került ellenséges katonák életét.³²

Az első augsburgi csata a Magyar Fejedelemség legsikeresebb korszakának, tehát a X. század első harmadának komoly jelentőségű haditette. Eredménye nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ezután még több mint két évtizedig működött az adóztatott, a békét tehát pénzen megvásárló széles, nyugati földrajzi régióra épülő rendszer, amely egyrészt korábban legyőzött szövetségeseiből (Berengár Itáliája, szlávok, bajorok), másrészt pedig a szétagolt német területekből állt. Mint tudjuk, hosszabb távon ez a politika nem lehetett sikeres, mi több, pontosan a X. századi, a szász dinasztia által megvalósított egységesülés irányába hatott, amely végül kihúzta a talajt az e rendszer fenntartásában érdekelt magyar érdekcsoport(ok) lába alól. Am úgy véljük, hogy kidolgozása és működtetése szükségszerűnek volt nevezhető az „idegen”, magának fegyverrel területet és hazát szerző magyarság részéről, olyan szomszédság

ellenében, mint amilyen a Kárpát-medencétől nyugatra élt. Legalábbis bizonyos ideig. Az elsődleges, támadásra épülő, agresszív politika Nyugaton 955-ben, Bizánc ellenében pedig 970-ben bebizonyosodott csődje, a külső (és ezek nyomán alighanem a belső) kihívásokra keresett megoldások végül a Taksony és Géza által kijelölt irányba kellett, hogy vezessenek, mert akkor ez bizonyult a járható útnak, nem utolsósorban pedig az említett fejedelmek által kivitelezhető megoldásnak.³³

Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy el kell felejtenünk a „nagy váltást” megelőző korszakot, népünk végleges megtelepedésének nehéz, de sikeres bevezető időszakát itt, az európai kontinens közepén, a Kárpát-medencében.

IRODALOM

- B.SZABÓ 2004: B. SZABÓ, JÁNOS: Gondolatok a 9–10. századi magyar hadviselésről. In *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek*. Budapest, 2004. 124–138.
- B.SZABÓ 2007: B. SZABÓ, JÁNOS: *A tatárjárás. A mongol hódítás és Magyarország*. Budapest, 2007.
- B. SZABÓ 2010: B. SZABÓ, JÁNOS: *A honfoglalóktól a huszárokig*. Budapest, 2010.
- BÁLINT 1977: BÁLINT, CSANÁD: A kalandozó hadjáratok újabb értelmezéséért. *Valóság*, 3/2 (1970). 71–74.
- BÓNA 1993: BÓNA, ISTVÁN: *A hunok és nagykirályaik*. Budapest, 1993.
- BÓNA 2000: BÓNA, ISTVÁN: *A magyarok és Európa a 9–10. században*. Budapest, 2000.
- CSORBA 1991: CSORBA, CSABA: *A tatárjárás*. Budapest, 1991.
- ELTER 2009: ELTER, ISTVÁN: *Ibn Hanyyān a kalandozó magyarokról*. Szeged, 2009. 61–63.
- EMBLETON 2000: EMBLETON, GERY: *Medieval military costume*. Ramsbury (United Kingdom), 2000.
- FELFÖLDI 2004: FELFÖLDI, SZABOLCS: A nomád hadviselés egyik jellegzetes problémája: a folyón való átkelés. In *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek*. Budapest, 2004. 75–91.
- FONT 2001: FONT, MÁRTA: A magyar kalandozások és a kelet-európai viking terjeszkedés. In *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*. Szerk.: Felföldi–Sinkovics. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 15.) Budapest, 2001. 97–105.
- HIDÁN 2000: HIDÁN, CSABA: Mit jelent a könnyű és mit jelent a nehézlovas? Terminológiai problémák az „eurázsiai nomád” lovassággal kapcsolatban. *Társadalom és Honvédelem* 4 (2000/2) 7–20.
- HKÍF 1995: KRISTÓ GYULA (szerk.): *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szeged, 1995.
- KELLNER 1997: KELLNER, MAXIMILIAN GEORG: *Die Ungarneinfälle im Bild der Quellen bis 1150. Von der »Gens detestada« zur »Gens ad fidem Christi conversa«*. München, 1997.
- KIRÁLY 2006; KIRÁLY, PÉTER: *A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve*. Nyíregyháza, 2006.
- KOVÁCS 1996: KOVÁCS, LÁSZLÓ: Ami a zsákmányból megmaradt. In *Honfoglaló ősünk*. Budapest, 1996. 109–125.
- KOVÁCS 2002: KOVÁCS László: A honfoglaló magyarok bőrpáncéljáról. In *Hadtörténelmi Közlemények*. 115. évfolyam I. szám, 2002. 311–334.
- KRISTÓ 1998: KRISTÓ GYULA: *Magyarország története 895–1301*. Budapest, 1998. 55–68.
- KRISTÓ 2002: KRISTÓ GYULA: Magyar kalandozások – kalandozó magyarok. In *Árpád fejedelemtől Géza fejedelemig*. Budapest, 2002. 107–120.
- KRISTÓ 2002b: KRISTÓ GYULA: A magyar fejedelemség a X. században. In *Árpád fejedelemtől Géza fejedelemig*. Budapest, 2002. 241–268.
- MAKK 1996: MAKK, FERENC: *Magyar külpolitika 896–1301*. Szeged, 1996. 8–26.
- MAKK 2009: MAKK, FERENC: Magyar hadjárat katalán földön. In *Királylányok messiás földről*.

Budapest, 2009. 91–99.

NÉGYESI 1997: NÉGYESI LAJOS: A muhi csata. 1241. április 11. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110. évfolyam 2. szám, 1997. június. 296–310.

NÉGYESI 2000: NÉGYESI LAJOS: Gondolatok a lovasság csapatnemeiről. (A könnyű- és nehézlóvasság problematikája.) In Bende Livia – Lőrinczy Gábor – Szalontai Csaba (szerk.): *Hadak útján. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak konferenciája*. Szeged, 2000. 375–378.

NÉGYESI 2003: NÉGYESI LAJOS: Az augsburgi csata. *Hadtörténelmi Közlemények* 116. évfolyam 1. szám, 2003. március. 216–230.

RÉVÉSZ 1999: RÉVÉSZ, LÁSZLÓ: *Emlékezetek utatok kezdetére...* Budapest, 1999.

SZABADOS 2004: SZABADOS GYÖRGY: A magyar honvédelem a német háborúk idején 1030–1052. In Frisnyák Sándor – Csihák György (szerk.): *Gyepűk, várak, erődítmények és egyéb honvédelmi létesítmények a Kárpát-medencében (895–1920)*. Nyíregyháza–Zürich, 2004. 35–45.

SZABADOS 2005: SZABADOS, GYÖRGY: Vereség háttér nélkül? Augsburg, 955. *Hitel* 18 (2005)/8. 24–30.

SZEKFŰ 1935: HÓMAN, BÁLINT–SZEKFŰ, GYULA: *Magyar Történet I.* Budapest, 1935.

TORMA 2008: TORMA, BÉLA: Csata a Brenta folyónál, 899. *Hadtörténelmi Közlemények* 121 (2008). 425–447.

TÓTH 1996: TÓTH, SÁNDOR LÁSZLÓ: A honfoglalás előtti magyar kalandozások. *Hadtörténelmi Közlemények* 109 (1996). 3–34.

VAJAY 1968: VAJAY, SZABOLCS: *Der Eintritt des Ungarischen Stammesbundes in die Europäische Geschichte*. Mainz, 1968.

VESZPRÉMY 2008: VESZPRÉMY, LÁSZLÓ: *Az Árpád- és Anjou-kor csatái, hadjáratai*. Budapest, 2008.

VESZPRÉMY 2008b: VESZPRÉMY, LÁSZLÓ: *Lovagvilág Magyarországon*. Budapest, 2008.

JEGYZETEK

- ¹ Mindamellet, hogy a 955 előtti eseményekről az utóbbi évtizedben öröndetes mennyiségű új tanulmány, elemzés született.
- ² A 933-mas Riade melletti (jobban ismert nevén merseburgi) eseményeket kétség kívül a szász dinasztia által fogatosított katonai reformok első kézzel fogható eredményeként kell értékelnünk. A csatának alig nevezhető találkozás magyar vesztesége a források alapján is elhanyagolható volt más, korai vereségeinkhez képest (például az Inn-folyó mentén 913-ban), jelentősége csak a német krónikás hagyomány „jóvoltából”, illetve az azt követő események nyomán nőtt meg. BÓNA 2000, 39–40.
- ³ A 926-os tavaszi „látogatásunk” alkalmával esett első, sikertelen augsburgi ostrom ugyan csak fontos esemény volt: nyomán született meg az a rendelet, amelyben I. (Madarász) Henrik (919–936) erődített helyek építésére utasította az általa uralt területek lakóit, annak a politikának a részeként, amelyik néhány év múlva, más katonai reformokkal együtt, meghozta az eredményt a magyar támadások ellen – például éppen Riade mellett. BÓNA 2000, 39. A magunk részéről teljes mértékben egyetértünk azokkal a szerzőkkel, akik a vereségeket, a X. századi magyar katonai akciók hiábalóságát, koncepciótlanságát, sőt „káros mivoltát” hangsúlyozó korábbi munkákkal szemben, ma már más szemléletmóddal közelítenek Kárpát-medencei történelmünk első időszakának eseményeihez, esetleg vélemény is nyilvánítanak a korábbi látásmód egyoldalúságáról. BÓNA 2000, 61; RÉVÉSZ 1999, 178–179; NÉGYESI 2003, 206–231. SZABADOS 2005, 24–30.
- ⁴ Ezt a legjobban a Kárpát-medencét birtokba vevő törzsszövetség legnagyobb, Pozsony melletti győzelmének egészen a legutóbbi időkig „mostoha” sorsa illusztrálja, amin csak a

millicentenárium változtatott valamelyest. A határokat biztosító diadalt követő események, így Ennsburg, Eisenach, Augsburg, Frankföld jelentős győzelmei általában kimaradnak a korszakot tárgyaló munkákból. Például az új feldolgozások sorában Veszprémy László „Az Árpád- és Anjou-kor nagy csatái, hadjáratai” c. munkájában a 895 utáni „kalandozások” úgy minősíti, hogy azok „joggal tekinthetők a honfoglalás utóvédharcainak”, ám a Pozsony utáni eseményeket átugorva, rögtön a merseburgi és a 955. évi – kétség kívül jobban elemezhető – vereségekre tér rá. VESZPRÉMY 2008, 91–93.

- 5 A „kalandozások” kifejezés bírálatára lásd KIRÁLY 2006. Kristó Gyula egyik tanulmányában éppen a kalandozás és portyázás elnevezéseket tartja „megszépítő” elnevezéseknek. KRISTÓ 2002, 117. A magyarság még a Kárpát-medencén kívülről indított hadjáratai annyiban választhatók szét a 899 utániaktól, hogy a korábbiaknál a politikai koncepció nehezebben azonosítható – legalábbis amennyiben nem a Kárpát-medence meghódítását „előkészítő” akciókról beszélünk. A honfoglalást megelőző IX. századi hadjáratok közül az utolsó, 894-es esetben merül fel ez a lehetőség. RÉVÉSZ 1999, 29.
- 6 A teljesség igénye nélkül: BÁLINT 1970, 71–74; FODOR–DIÓSZEGI–LEGEZA 1996, 91; 134; FONT 2001, 97–105; GYÖRFFY 1977; KIRÁLY 2006; 123–156; KOVÁCS 1996; KRISTÓ 2002, 107–120; MAKK 1996, 8–26; RÉVÉSZ 1999, 42–45; 176–180; 184–195; TÓTH 1996, 3–34; VAJAY 1968, 29–80.
- 7 Tény, hogy a zsákmányszerzés nagyban motiválta például a 942. évi, egészen az Ibér-félszigetig jutó hadjáratot, amelyben csakugyan egy megfelelő összegért, azaz zsoldosként végrehajtott, a hazaúton végül kudarcba fulladt akciót kell látnunk. MAKK 2009, 91–98. Ennek során a magyar csapatok természetesen helyben is megkísérelték tovább gyarapítani a „befolyt jövedelmet”, Lérida városát ugyan eredménytelenül ostromolva, ám a jobban bevált hadifogoly-kiváltás eszközével sikeresen élve. ELTER 2009, 61–63. A földrajzi távolság itt nyilvánvalóan kizárja a magyar határokhoz (és gyeplőkhöz) közelebbi területek esetében megjelölhető fő politikai-startégiái koncepciót. Hasonlóak a Rajnán túli, lotharingiai, aquitániai és burgundiai hadjáratok is. BÓNA 2000, 48.
- 8 Ez a véleményünk különbözik Kristó Gyula álláspontjától, aki amellett, hogy tagadja a magyar katonai akciók egy központból történő szervezését, a hadjáratok okát végső soron a „megnövekedett társadalmi különbségekre” vezeti vissza. KRISTÓ 1998, 67–68; KRISTÓ 2002, 119–120.
- 9 Jellemző, hogy a magyar történelmi munkák helyenként a normann és muzulmán hadjáratokat is „kalandozások” név alatt említik. Lásd a különböző történelmi atlaszokat, például: Történelmi Világtatlasz, Budapest, 1991, 29. Más kérdés, hogy az e népeket elődeikként számon tartó modern nemzetek mennyire viszonyulnak objektíven a történelmi múlt e fejezetéhez. Egyes szomszédos országok nacionalista utódállami retorikájára véleményünk szerint sem a hasonló, sem pedig az eddigi gyakorlattal nem lehet megfelelő választ adni.
- 10 E nomád népek esetében persze nem azonos okok magyarázzák a portyázó-zsákmányszerző hadjáratokat. A kunok Bizánc elleni hadjárataira lásd KOVÁCS 2010, 135–146, a krími tatár hadjáratok gazdasági okaira: IVANICS 1994, 161–166, illetve az összevetés lehetőségét a magyarokkal: B. SZABÓ 2004, 124–138.
- 11 A X. század térben és időben történő korszakolására magyar nyelven Bóna István tett kísérletet, 908 és 938 közé helyezve a Németország elleni hadjáratok három évtizedét. BÓNA 2000, 36–40. Korábban német nyelvű könyvében Vajay Szabolcs osztotta fel a 899–933 közötti korszakot. VAJAY 1968.
- 12 BÓNA 2000, 37–38.
- 13 A frissen elfoglalt országot biztosító pozsonyi csata és a magyar határt messze nyugatra kitoló Ennsburg melletti győzelem után ugyancsak ide sorolható a 908-as százsz-thüringiai hadjárat (az Eisenach melletti magyar győzelemmel) is, amelyet az ekkortól számított 15 esztendőn keresztül szövetséges Bajorországon keresztül indítottak eleink. BÓNA 2000, 36. VAJAY

- 1968, 45–46. A pozsonyi csata forrástani háttéréről legújabbán lásd VESZPRÉMY 2008b.
- 14 Megjegyezzük, hogy Kurszán (Chussal) 902-es bajorok általi törbeccsalása és meggyilkolása eredményezhetett ilyen magyar „válaszreakciót”. BÓNA 2000, 33–34. A mongol inváziók korának példáiból tudjuk, hogy a steppei hadviselés részét képezi az ellenséges vezetők kiiktatása. Az 1241–42-es magyarországi tatárjárás többek között éppen IV. Béla életben maradása miatt is tekinthető mongol szempontból „befejezetlennek”. CSORBA 1991, 66; B. SZABÓ 2007, 156.
- 15 Antapodosis. A közölt szövegrészletet lásd: HKÍF 1995, 215–216.
- 16 Az a tény, hogy a X. század eseménytörténetében mindösszesen két ízben fordul elő „sikeres” nyugati behatolás a magyar határ mögé (907 Pozsony térségéig, illetve 950-ben a bajor Henrik herceg részéről a Rábaig), sokat mondó a Magyar Fejedelemség katonai erejével kapcsolatban. Történeiszink egy része előszeretettel emlegeti az egységes vezetéű fejedelemség megszűnését, a „társadalmi-gazdasági válságot” és a „kiütkeresést”. Ha volt is ilyesmi, akkor ez semmilyen szinten nem tükrözöött az ország védelmi képességeiben; erről a nyugati ellenfeleknek alighanem jobb információi voltak, mint a jelenkor kutatóinak. Itt NÉGYESI Lajos véleményére utalunk, aki szerint nem szerencsés a „kalandozásokat” a teljes magyar hadüggyel azonosítani, akár központi szervezésű, akár a katonai elit „törzsi vállalkozásaiként” is értelmezzük azokat. NÉGYESI 2003, 229.
- 17 Ebben a magas szinten működtetett kémhálózat és a felderítők játszották a főszerepet, ahogyan az más csaták előkészítésénél is valószínűsíthető. A felderítés professzionális alkalmazását magyar részről Nyugaton is elismerik. KELLNER 1997, 106–112.
- 18 A Gunzenlét egyesek a második augsburgi csata helyszínének (is) tekintik. A 955. évi események helyszínének meghatározására lásd: NÉGYESI 2003, 208–220.
- 19 A folyón való átkelésről, mint a steppei hadviselés korántsem problémamentes eleméről lásd: FELFÖLDI 2004, 75–91.
- 20 A mongolok a Kalka-menti csatában (1223) a kijeviek, 1241. április 11-én pedig a magyarok ellen alkalmazták sikerrel a steppei pszichikai hadviselés ezen elemét. NÉGYESI 1997, 308. A hajnali nyílzápor jobban ismert korai példája a Kr. u. 376. évi hun–vizigót ütközet a Dnyeszter mentén. BÓNA 1993, 9–10.
- 21 A távolsági nyílharc, mint a magyarokat szinte „kizárólagosan” jellemző taktika hazai elterjedésének történetére lásd B. SZABÓ 2010, 39–40.
- 22 B. SZABÓ 2007, 134
- 23 A kontinens nyugati felén persze nem elsősorban lovasíjászok kiviteleztek azt, hanem főképpen hajítódárdás lovasok, akik azonban esetenként íjat is birtokoltak. A Karolingok éves tavaszi verduni seregszemléjén, amely egyben hadgyakorlat is volt, rendszeresen gyakorolták is a keleti hadművészetből ismert „támadj és fuss” taktika európai megfelelőjét. Erre B. Szabó János hívta fel a figyelmemet, amit ezúton köszönök neki. B. SZABÓ 2010, 63–66.
- 24 Ismeretlennek ezért a magunk részéről semmiképp nem neveznénk a magyarok által is képviselt steppei eredetű harci műveltséget. Kiismerhetetlennek, főképp pedig a korabeli nyugat-európainál magasabb színvonalúnak viszont annál inkább. Utóbbi jelzőt ugyanakkor nem a fegyverzet minőségére értjük!
- 25 A terminológiai problémára és lehetséges feloldására lásd: NÉGYESI 2000, 375–378; HIDÁN 2000, 7–21.
- 26 Ez a nagyállattartó nomádok esetében a legkézenfekvőbb anyagból, a bőrből készülhetett. Tény, hogy az idő múlását túlélő fém védőfegyverzetet nem ismerünk korai magyar sírok-ból, ám a magyarok fegyverzetével számos ponton azonos türk-avar, illetve kazár-bolgár leletanyagból azonban nem is keveset! Magyar részről történő mellőzésük minden steppei analógiának (és észérvnek is) ellentmond. Sajnálatos jelenség, hogy bár valamennyi rekonstrukciós ábrázolás, akár nyugati, akár keleti (oros) munkákban is jelenik meg, vértetben ábrázolja a magyar harcosokat, a honfoglalás-kori lovasharc és lovasíjászat rekonstruálá-

- sával idehaza próbálkozóknak nagyobbik része továbbra is „egy szál kaftánban” képzelet el (és jeleníti is meg) a magyar lovas harcost. KOVÁCS 2002, 311–331; MAGYAR 2008, 76–86. A tudományos igényű ábrázolásokra lásd: <http://www.nyilzapor.hu/megjelenesvert.htm>. A X. századi magyar védőfegyverzet problematikájának legújabb feldolgozása: B. SZABÓ 2010, 41–50; a páncélokról bővebben: 55–60.
- ²⁷ Itt Bölcs Leó bizánci császár munkáját, valamint Regino prümi apát elhíresült sorait hozzuk. Utóbbi szerint „*kevés embert karddal, több ezret pedig nyilakkal pusztítottak el, amelyeket oly gyakorlottsággal lőnek ki szaru-tjaikból, hogy lövéseiket bajosan lehet elhárítani.*” HKÍF 1995, 106; 215–216. Az idézett nyugati forrás elhamarkodott értékelése előtt érdemes feltenni a kérdést, hogy a kortárs szemtanúk közül hányan láthattak magyarokkal vívott igazi mezei ütközetet, és kik értesülhettek az ellenséges területeken szinte „átrohanó” lovasjász csapatok csakugyan alapvetően a távolsági nyílharca épített harcmodoráról? A Regino által ránk hagyott forrásról lásd még B. SZABÓ 2010, 60–63.
- ²⁸ Azaz vastagon bélelt, steppelt párnaruha, amely mind a nyugati, mind a keleti hadművészetben a legalapvetőbb felszerelés volt a különféle vértípusok alatt, mint a támadó fegyverek fizikai hatását elnyelő védőeszköz. A nyugati gambezonra lásd EMBLETON 2000, 67; míg a keleten alkalmazott ilyen védőruházatra B. SZABÓ 2010, 57–58.
- ²⁹ KOVÁCS 2003, 326. Újabban Magyarországon is próbálkoznak a különböző korhű íj-nyíl és vértípus- rekonstrukciók dokumentált tesztelésével. Az eddigi eredmények alapján a gambezonra húzott sodronyingnél csak a gambezon-bőrvért állta jobban a nyíllövéseket. IGAZ, Levente: *Néhány kísérlet X. századi magyar íj- és nyílvessző-rekonstrukciókkal* (megjelenés alatt a Hadtörténeti Közleményekben).
- ³⁰ B. Szabó János „taktikai kakukktójásként” értelmezi a csatát: B. SZABÓ 2010, 85–87. Hosszabb (akár több órás), komolyabb harci cselekmények nélküli szünetek az első Lech-mezei ütközet esetében is okkal feltételezhetőek – az ellenfél bizonytalanságban hagyása éppúgy a steppei harcmodor lélektani velejárója, mint a nyílzápor vissza-visszatérő bevetése. Itt akár a nomád hadviselés sajátosságaiból jó néhányat megőrző XI. századi, németellenes védekező háborúkat is említhetjük: SZABADOS 2004, 35–45.
- ³¹ A taktikai változtatással elért győzelemre az Augsburggal már párhuzamba állított 934-es balkáni akción kívül a 899. évi Brenta-menti győzelem lehet további példa. Az a nézet, miszerint a vereséget már alkudozással elkerülni szándékozó magyarokban mintegy „véletlenszerűen” tudatosult a megfelelő pillanat a visszacsapásra, abszurd gondolat. Különösen egy olyan eredményes hadjárat után, ami a Brenta-folyó melletti ütközetet megelőzte. SZEKFÚ 1935, 120. (Interneten: <http://mek.niif.hu/00900/00940/html/index.htm>; a csata legújabb feldolgozása: TORMA 2008, 425–447.) A nagyobb vereség elkerülésére pedig ismét a „túlreprezentált” Riade melletti „csatát” hozzuk. Minden korszak és minden harci kultúra vezetőinek képességeit bizonyítja a változó körülményekre adható válaszok megfelelő kivitelezése, így a steppei harcászaton is. Muhinál például Batunak többször változtatnia kellett, mégis sikerre vitte hadát, pedig a mongol győzelmet a Sajó partján igazán nem adták olcsón. NÉGYESI 1997, 299; 303; 309.
- ³² Bölcs Leó Taktikája világosan ír a legyőzött ellenség kíméletlen üldözésének nomád gyakorlatáról. HKÍF, 1995, 106–107. Ez persze nem zárja ki a fogolyszedést. Más források tudnak (hadi)foglyok Kárpát-medencébe kerüléséről is. KOVÁCS 1996, 110–111.
- ³³ A belpolitikai válságról, a különböző magyar érdekcsoportok egymás elleni esetleges küzdelméről kevés forrással alátámasztott információnk van, azok is Géza, de főleg a már egyértelműen a nyugati nyitás továbbvitele iránt elkötelezett utóda korából. Bulcsú szerepének egyik értelmezése: KRISTÓ 2002, 256–257.